

УДК 336

Панасенко Г. О.

ДОВІРА НАСЕЛЕННЯ ДО БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ЯК ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАНКІВ

Встановлено, що довіра до банків із боку населення є одним з ключових факторів фінансової стійкості банківського сектору. Банківський бізнес побудований на довірі принципалів, які надають у відповідальне розпорядження грошові кошти банківським установам. До банкірів висувається вимога щодо належного ставлення до виконання фідучіарних обов'язків. Сучасні банківські кризи розглядаються як кризи довіри. У широкому значенні виокремлено різновиди довіри: банків один до одного, клієнтів та інших кредиторів до банків, вкладників до схем страхування вкладів, учасників ринку до регуляторів, аудиторів і рейтингових агентств. Позитивно на довіру до банків (банківської системи загалом) впливає стабільність національної грошової одиниці та відсутність інфляційних очікувань. Відновлення такої довіри означатиме стабілізацію їхньої ресурсної бази та нормалізацію бізнесу. Обґрунтовано, що закритість, неповнота або запізнення в розкритті інформації (асиметрія інформації) породжують попит на неофіційні оцінки стану банків, зокрема відомості, котрі поширюються в мережі Інтернет, і рейтинги надійності, оприлюднювані засобами масової інформації або аналітичними порталами. Рівень достовірності таких джерел інформації варіюється від дилетантського до професійного, а поява будь-яких негативних новин про конкретні банки або банківську систему в цілому може бути поштовхом до паніки (вилучення або припинення розміщення заощаджень та тимчасово вільних коштів у банках). Недовіра до банків сприяє розвитку тіньової економіки. Визначено, що в розрізі типів банків ступінь довіри розрізняється залежно від сприйняття ринком потенціалу підтримки конкретного банку його власниками та рівня менеджменту. Відновлення довіри має відбуватися в межах комплексної національної програми заходів на мікрорівні (окремих банків), мезорівні (об'єднань банків) і макрорівні (органів монетарної та регулятивної політики). Серед найпріоритетніших заходів з відновлення довіри запропоновано прогресивні стандарти корпоративного управління, культури управління ризиками, підвищення рівня підтримки банків акціонерами, розроблення антикризових комунікацій та адекватної стратегії органу регулювання й нагляду.

Ключові слова: ресурсний потенціал, фінансові ресурси, банківський сектор, криза довіри, банківська криза, нагляд за банками, регулятивна політика.

Рис. 2. Табл. 5. Літ. 14.

Панасенко А. А.

ДОВЕРИЕ НАСЕЛЕНИЯ К БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ КАК ФАКТОР УКРЕПЛЕНИЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА БАНКОВ

Установлено, что доверие к банкам со стороны населения является одним из ключевых факторов финансовой устойчивости банковского сектора. Банковский бизнес построен на доверии принципалов, предоставляющих в ответственное распоряжение денежные средства банковским учреждениям.

© Панасенко Г. О., 2015

От банкиров требуется надлежащее отношение к выполнению фидуциарных обязанностей. Современные банковские кризисы рассматриваются как кризисы доверия. В широком значении выделены разновидности доверия: банков друг к другу, клиентов и других кредиторов к банкам, вкладчиков к схемам страхования вкладов, участников рынка к регуляторам, аудиторам и рейтинговым агентствам. Положительно на доверие к банкам (банковской системе в целом) влияют стабильность национальной денежной единицы и отсутствие инфляционных ожиданий. Восстановление такого доверия будет означать стабилизацию их ресурсной базы и нормализацию бизнеса. Обосновано, что закрытость, неполнота или опоздание в раскрытии информации (асимметрия информации) порождают спрос на неофициальные оценки состояния банков, в частности сведения, распространяемые в сети Интернет, и рейтинги надежности, обнаруживаемые средствами массовой информации или аналитическими порталами. Уровень достоверности таких источников информации варьируется от дилетантского до профессионального, а появление любых негативных новостей о конкретных банках или банковской системе в целом может быть толчком к панике (изъятию или прекращению размещения сбережений и временно свободных средств в банках). Недоверие к банкам способствует развитию теневой экономики. Определено, что в разрезе типов банков степень доверия различается в зависимости от восприятия рынком потенциала поддержки конкретного банка его собственниками и уровня менеджмента. Восстановление доверия должно происходить в рамках комплексной национальной программы мер на микроуровне (отдельных банков), мезоуровне (объединенный банков) и макроуровне (органов монетарной и регулятивной политики). Среди наиболее приоритетных мероприятий по восстановлению доверия предложены передовые стандарты корпоративного управления, культуры управления рисками, повышение уровня поддержки банков акционерами, разработка антикризисных коммуникаций и адекватной стратегии органа регулирования и надзора.

Ключевые слова: ресурсный потенциал, финансовые ресурсы, банковский сектор, кризис доверия, банковский кризис, надзор за банками, регулятивная политика.

Ganna Panasenko

PUBLIC CONFIDENCE IN BANKING SYSTEM AS A FACTOR IN STRENGTHENING THE RESOURCE POTENTIAL OF BANKS

Public confidence in banks is one of the decisive factors of financial sustainability of banking sector. Banking business is based on principals' trust, providing their money to banking institutions for responsible disposal. Bankers' proper attitude is required to fulfill their fiduciary duties. Modern banking crises are characterized as crises of confidence. In broad terms several kinds of confidence are identified: banks trust to each other, customers and other creditors – to banks, depositors – to state deposit insurance scheme, market participants – to regulators, auditors and rating agencies. Stability of national currency and absence of inflationary expectations positively impact on confidence in banks (banking system as a whole). Restoring the confidence in banks indicates stabilization of their resource base and normalization of business. The untransparency, incompleteness, or delays in disclosure of information (information asymmetry) generate demand for informal assessments of banks, including rumors that spread in social networks and the Internet, and ratings of soundness published by media or analytical portals. The reliability of such sources ranges from amateurish to professional, and the emergence of any negative news about specific banks or banking system as a whole can be a trigger for banking panic (withdrawal or refusal from savings and placement of temporarily free funds with banks). Distrust in banks contributes to the development of shadow economy. In terms of types the confidence in banks varies depending on the perception of market

with regards to potential support of specific bank by its owners and management. Restoring confidence should be insured by comprehensive national program of measures at the micro-level (individual banks), mezo-level (associations of banks) and macro-level (monetary and regulatory policies). Among prior measures to restore confidence in banks it is proposed sound standards of corporate governance, risk management culture, improvement of supporting banks by shareholders, development of crisis communication strategies and adequate strategy of regulatory and supervisory authority.

Key words: resource potential, financial resources, banking sector, crisis of confidence, banking crisis, supervision of banks, regulatory policy.

JEL classification: E58, G18, G21, G33, H12.

Функціонування банків завжди пов'язане з відповідним рівнем довіри, оскільки основу їхньої ресурсної бази становлять кошти, залучені від різних контрагентів. Втрата довіри означає закриття доступу до ресурсів, що неминуче призводить до банкрутства установ. Подолання кризи довіри (або виникнення недовіри) до банків є актуальним завданням не лише для вітчизняного фінансового ринку, а й для розвинутих економік. Зазначена проблема може розглядатися на стику різних економічних теорій, у тому числі банківської справи, ризикології, фінансового менеджменту та економічної психології. Фінансова криза призвела до послаблення довіри споживачів до провідних банків. Окрім серії банкрутств установ банківські кризи знижують довіру інвесторів і кредиторів, що спонукає останніх до виведення коштів з офіційного фінансового сектору, тим самим поглиблюючи наслідки криз.

Довіра до банків стає популярною темою у виступах політиків, регуляторів, а також дослідженнях зарубіжних економістів. Масштаби глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. спричинили нову хвилю дискусій серед науковців щодо вразливості банків до потрясінь, у тому числі у зв'язку зі спадом довіри до банків із боку вкладників. Особливо слід відзначити праці таких іноземних науковців, як Дж. Стігліц [1], Ф. Дібвіг [2], Д. Даймонд [3], Дж. Капріо [4]. Криза довіри до банків та відновлення довіри досліджуються у працях українських учених К. М. Басадзе [5], М. О. Коваленко [6], А. В. Сомик [7], Л. Є. Турчин [8]. Разом із тим невизначеними залишаються природа недовіри та методологія вимірювання довіри до банків, потребують розроблення заходи банків для збереження й відновлення довіри контрагентів.

Поняття “довіра” в теорії ринку полягає в тому, що принципал покладається на агента, котрий має діяти в його інтересах. На відміну від товарних ринків, споживач на фінансових ринках довіряє досвіду агента. Збереження та збільшення вартості депозитів, страхування від ризику й кредитування потребують знань, яких споживачі не мають. Відносини між споживачем і агентом ґрунтуються на тривалій довірі, оскільки фінансові операції зазвичай є не разовими, а продовжуваними. Наприклад, коли індивід відкриває депозит, то постачальник послуг (установа) піклується про довірені гроші, прагнучи їх примножити, поки вкладник їх не забере.

Тобто купуючи фінансовий продукт, споживачі укладають договір на майбутнє, тому необхідні тривалі відносини. Споживач фінансових послуг, укладаючи угоду з провайдером, не знає, як у майбутньому поводитиметься принципал. Дж. Спрінгфорд наголошує, що внаслідок такої специфіки фінан-

сового ринку покупець фінансових послуг прагне бути впевненим, що, по-перше, агент говорить правду, а, по-друге, він діятиме в його інтересах [9].

У разі виникнення ознак неправди або непрофесіоналізму з боку агента довіра з боку принципала втрачається. Існують різні способи для пом'якшення проблем, що виникають через відсутність довіри. Споживачі можуть сподіватися на регулювання для забезпечення своїх інтересів, вони готові отримати інформацію про якість обслуговування агентом, звертаючись до посередників, котрі надають необхідну інформацію, щоб відрізнити продукти належної якості й відповідальних постачальників. Якщо споживачі не можуть об'єктивно оцінити продукт і не довіряють агенту щодо якості задоволення фінансових потреб, то виникає розрив між попитом та пропозицією на ринку.

Посередники надають споживачам інформацію, аби допомогти їм орієнтуватися на ринку продукту, оскільки послуги на фінансовому ринку є складними. Споживачу може бути важко визначити якість продукту й надійність постачальника, тому він вимушений обирати за кращою ціною. Інвестори, як правило, не вкладають своїх коштів безпосередньо, оскільки не мають достатньої інформації (знань і вміння їх обробляти), щоб здійснити дохідні вкладення без зайвого ризику.

Відповідно, незалежні посередники можуть зміцнити довіру споживачів і стимулювати їх до придбання фінансових продуктів, розміщення заощаджень для продуктивного використання. На підставі таких суджень Дж. Спрінгфорд виокремлює три типи довіри: між споживачами та їх агентами, між споживачами й посередниками, а також між споживачами й ринковим механізмом. Споживач бажає бути впевненим, що фінансова установа зберігатиме та примножуватиме його заощадження або надаватиме фінансову послугу в майбутньому відповідно до тих умов, на яких він і агент погодилися при укладанні угоди. Споживачі фінансових послуг потребують достовірної інформації для того, щоб зробити вибір, коли якість продукту не піддається об'єктивній оцінці.

Споживачі мають потребу в довірі до ринку, а саме до того, що він пропонує їм вибір агентів, які діятимуть в інтересах клієнтів. Без дотримання таких умов фінансовий ринок матиме лише обмежену кількість учасників та працюватиме нижче свого потенціалу, від чого програють і постачальники, і споживачі продуктів.

Фінансова система являє собою кілька взаємопов'язаних ринків, кожному з яких для ефективного функціонування потрібна довіра між фінансовими установами й споживачами. Недосвідченим інвесторам складно здійснити ефективні інвестиції. Існує також економія від масштабу: установа може збирати й аналізувати інформацію про інвестиції і страхуватися від ризику ефективніше, ніж приватні особи. Банки, страхові компанії та пенсійні фонди постають як агенти інтересів споживачів. Вони приймають вклади й платежі, використовують математичні інструменти, щоб збалансувати ризик і дохід. Покупці й продавці фінансових продуктів (послуг) мають отримувати вигоду від таких угод, якщо ринок працює добре.

Професіоналізм із боку агента в системі фінансових послуг є також його недоліком: споживачі покладаються на досвід постачальника, на відміну від

багатьох інших ринків, а це може призвести до провалів фінансового ринку. Оскільки фінансові ринки більше залежать від рівня довіри, її втрата є серйозною проблемою.

Унаслідок фінансової кризи стає очевидним провал ринку (англ. market failure), а саме – неспроможність банківської системи без втручання держави стабілізувати ситуацію. На відміну від звичайних ринків, фінансові ринки мають дві основні відмінності, які призводять до їх провалів:

- 1) ґрунтуються на інформаційній асиметрії, коли продавці знають набагато більше, ніж покупці. Споживач користується послугами професійних учасників ринку, щоб скористатися їхнім досвідом і отримати максимальну віддачу. Це робить його вразливим до маніпуляцій з боку посередників;
- 2) угоди про фінансові послуги розраховані на тривалий період, у зв'язку із чим витрати на перехід до іншого постачальника (“альтернативна вартість”) дуже високі для споживача. Наприклад, вкладник у разі дострокового розірвання депозитного договору втрачає дохід від нарахованих процентів унаслідок застосування штрафних ставок.

Політики і регулятори повинні піклуватися про підтримання довіри в суспільстві до банків. Порятунком банків державою послаблює довіру до фінансового сектору, адже складається враження, що він не в змозі самостійно вийти з проблемного стану. Платники податків незадоволені особливим ставленням до фінансового сектору із боку держави, котре не поширюється (за винятком США) на інші сектори економіки. У результаті може бути втрачена довіра платників податків до розпорядників державного бюджету і тим самим стимулюватиметься бажання ухилитися від сплати податків. Довіра між споживачами, постачальниками і фінансовими ринками є важливим фактором результативності регулятивної політики.

Зниження надходжень коштів від приватних кредиторів центральні банки у критичних ситуаціях компенсують рефінансуванням комерційних банків, що підтверджують події у банківському секторі України. Крім навантаження на державний бюджет зростає підтримка банків органом монетарної політики (табл. 1). Зменшення залишків коштів фізичних осіб у 2009 та 2014 рр. частково компенсувалося девальвацією гривні, внаслідок чого гривневий еквівалент пасивів банків зростав. Зокрема, за 2014 р. кошти населення зменшилися більш ніж на 5 %, а рефінансування зросло на 40 %, але показовішим було би порівняння динаміки коштів клієнтів і рефінансування за конкретними банками, а не по системі в цілому. Апогей кризи довіри у 2014 р. припадав на лютий та березень, що проявлялося у зниженні обсягів коштів клієнтів у номіналі валют в окремих банках на 5 % за декаду. Наприклад, іноземні банки із західним капіталом, як правило, не користуються рефінансуванням НБУ, а мають стабільну ресурсну базу за операціями з фізичними особами.

До глобальної фінансової кризи активи центральних банків провідних країн не перевищували 5–10 % ВВП країн, але у розпал кризи вони зросли до 25–30 % ВВП (активи центрального банку Японії – до 90 % ВВП). В Україні це співвідношення під час криз зберігалося на рівні 36–40 % зі зниженням до

Таблиця 1

Динаміка коштів фізичних осіб у банках та рефінансування

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Кошти фізичних осіб у банках, млрд грн	217,9	214,1	275,1	310,4	369,3	442,0	418,1
Темп приросту, %	–	–1,7	28,5	12,8	19,0	19,7	–5,4
Зобов'язання банків перед НБУ, млрд грн	61,0	86,4	72,8	73,7	78,0	78,9	110,2
Темп приросту, %	–	41,6	–15,7	1,3	5,8	1,2	39,7
Відношення зобов'язань банків перед НБУ й коштів фізичних осіб у банках, %	28,0	40,3	26,5	23,7	21,1	17,9	26,4

Складено за: Грошово-кредитна статистика // Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12063885&cat_id=44579.

28 % у період стабілізації 2012–2013 рр. Напередодні кризи 2014 р. спостерігалось хвилеподібне коливання активів Національного банку в 2011–2013 рр. (табл. 2).

Ознаками кризи довіри до банків, а також недовіри до національної грошової одиниці є, на думку автора, переважання валютних коштів у заощадженнях клієнтів, розміщених у банках, а також зростання частки коштів на вимогу (рис. 1). Динаміка коштів не враховує фактора девальвації гривні.

Порівняння тенденцій у змінах процентних ставок та приросту вкладів населення свідчить, що під час кризи банки вимушені суттєво збільшувати ставки як у гривні, так і в іноземній валюті, а в міру нормалізації вони їх знижують (рис. 2). Істотне зростання ставок також є ознакою кризи довіри до банків. Наведена динаміка показує, що криза 2014–2015 рр. є більш глибокою і тривалою, ніж криза 2008–2009 рр.

У 2014–2015 рр. зниження довіри до банків поєднувалося з раптовим зменшенням доходів домогосподарств (з урахуванням інфляції) і частки заощаджень більш ніж утричі. Тому причини скорочення залишків коштів фі-

Таблиця 2

Динаміка показників банківського сектору

Показники	Криза		Період стабілізації				Криза
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Активи НБУ, млн грн	349 997	363 181	425 080	423 847	398 988	416 995	577 269
Темп приросту, %	–	3,8	17,0	–0,3	–5,9	4,5	38,4
Активи комерційних банків, млн грн	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095	1 316 852
Темп приросту, %	–	–4,9	7,0	11,9	6,9	13,4	3,0
ВВП, млн грн	948 056	913 345	1 082 569	1 316 600	1 408 889	1 454 931	1 566 728
Темп приросту, %	–	–3,7	18,5	21,6	7,0	3,3	7,7
Активи НБУ до ВВП, %	36,9	39,8	39,3	32,2	28,3	28,7	36,8
Активи банків до ВВП, %	97,7	96,4	87,0	80,1	80,0	87,8	84,1

Складено за: Грошово-кредитна статистика // Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12063885&cat_id=44579.

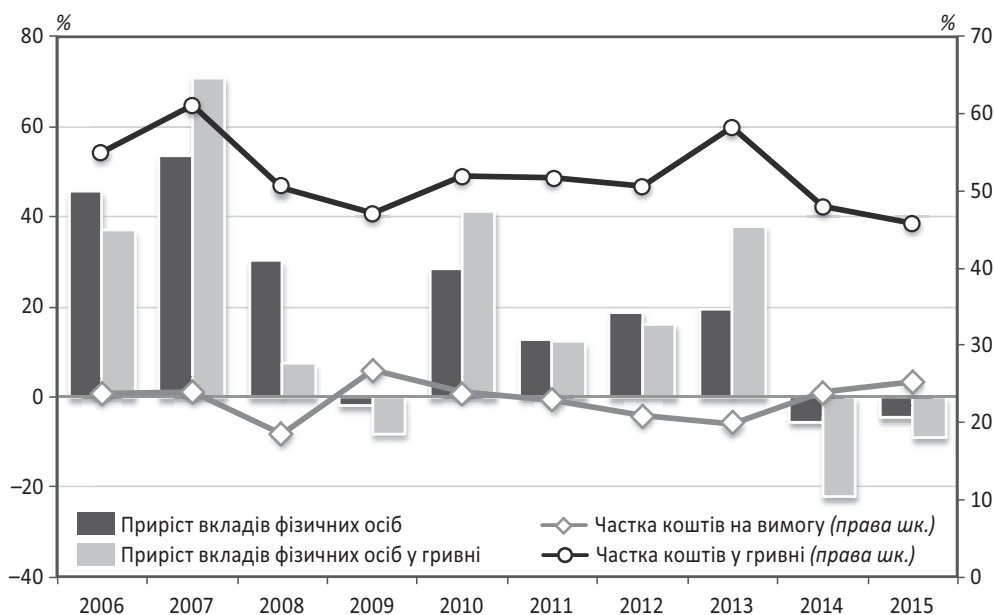

Рис. 1. Динаміка коштів фізичних осіб в українських банках

Складено за: Грошово-кредитна статистика // Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12063885&cat_id=44579.

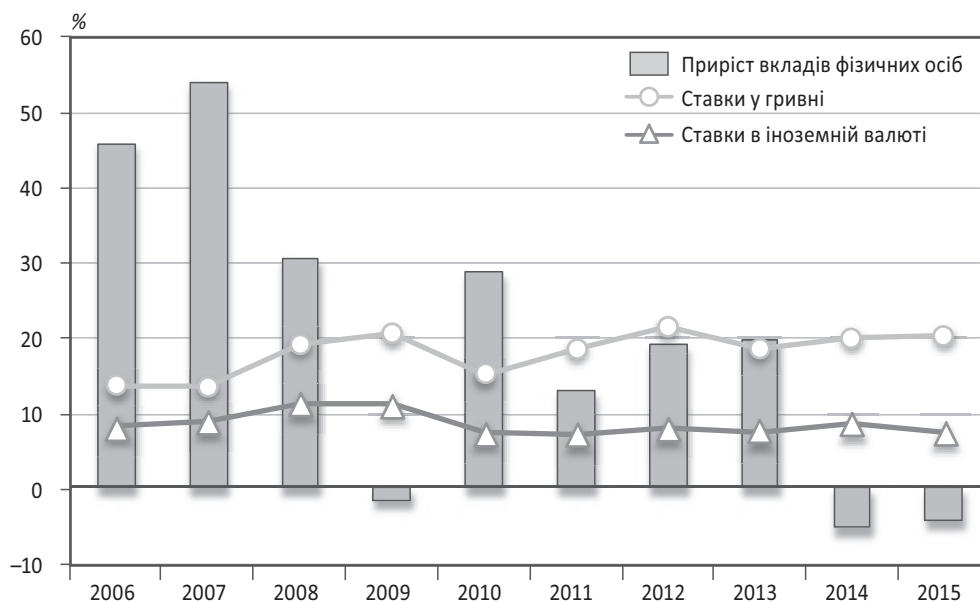

Рис. 2. Динаміка середньозважених процентних ставок українських банків

Складено за: Грошово-кредитна статистика // Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=12063885&cat_id=44579.

зичних осіб на рахунках у банках за факторами зниження довіри складно відокремити від зменшення реальних доходів домогосподарств (табл. 3).

Разом із тим в очікуванні можливих втрат споживачі фінансових продуктів прагнуть перейти до найнадійніших постачальників, водночас розміщуючи кошти в ризикованіших установах для отримання прибутку. Для цього використовуються два простих рішення: 1) дроблення вкладів до розміру максимальної компенсації у разі краху банку, диверсифікація вкладів у кількох банках (отримання найбільшого доходу); 2) очікування на завершення строків депозитних договорів для переведення коштів у надійніші банки (отримання кращої якості).

Втрата довіри населення до банківської системи відбувається, коли банк або кілька банків зазнають проблем із ліквідністю або платоспроможністю, відповідно клієнти побоюються втратити свої вклади і, як наслідок, достроково розривають договори, що призводить до паніки й виснаження ресурсної бази. Вкладники починають шукати альтернативні сфери для розміщення капіталу. Особливістю фінансової системи України є фактично монопольне становище банків щодо інших фінансових установ, а отже, вкладникам та інвесторам залишається лише вибір між різними банками.

Невизначеність, що зумовлена втратою довіри до банків, спричиняє підвищення реальних процентних ставок. Проблема недовіри може набути системного масштабу й викликати занепокоєння у наглядових органів, якщо її “інфекційний” ефект стає ендемічним і створює загрозу стабільності всієї системи, мобілізації заощаджень, процесу фінансового посередництва.

Кредитні рейтингові агентства не виконують своїх функцій повною мірою. Це визнають регулятори в багатьох регіонах світу й рекомендують інвесторам не покладатися в інвестиційних рішеннях на зовнішні рейтинги. Аналіз присвоєння банкам кредитних рейтингів національними агентствами, проведений за вибіркою неплатоспроможних банків, показав, що достовірність оцінок сумнівна [10]. Однією з причин необ’єктивності рейтингів є модель бізнесу агентств, розрахована на отримання доходів від замовлень самих емітентів.

Реакцією ринку на асиметрію інформації про банки є попит на “рейтинги надійності депозитів”. Такі неофіційні рейтинги складають національні рей-

Т а б л и ц я 3

Частка фінансових активів у доходах домогосподарств

Квартал	Доходи, млн грн	Витрати на приріст фінансових активів	
		Сума, млн грн	Частка у доходах, %
I кв. 2014 р.	340 783	14 972	4,4
II кв. 2014 р.	385 347	22 497	5,8
III кв. 2014 р.	396 760	23 232	5,9
I кв. 2015 р.	357 068	7 884	2,2
II кв. 2015 р.	406 585	7 740	1,9

Складено за: Доходи та витрати населення України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

тингові агентства, спеціалізовані видання і фінансові портали. Особливість рейтингів надійності – розрахунки коефіцієнтів на підставі оприлюдненої фінансової звітності банків. По суті, такі рейтинги сприяють фінансовій обізнаності учасників ринку, котрі не є інституційними інвесторами.

Крім того, варто звернути увагу на так звані народні рейтинги, що складаються на основі відгуків клієнтів банків. Наприклад, портал banki.ua розміщує баланс негативних і позитивних відгуків клієнтів. Моніторинг популярних порталів, котрі наводять відгуки клієнтів банків, засвідчив, що окремі банки оперативно реагують на скарги, спростовуючи або коментуючи їх чи звітуючи про урегулювання ситуації. На думку автора, в кожному банку має бути план антикризових маркетингових комунікацій, що охоплює механізми, які активуються одразу після виникнення негативних сигналів (скарги клієнтів у соціальних мережах та на інтернет-порталах, скорочення обсягу депозитів, публікації негативного характеру в пресі та ін.), що сприятиме запобіганню поширенню паніки, заповнюють інформаційний вакуум. Водночас аналіз комунікацій із громадськістю банків (публікації у пресі та веб-сайти банків), які згодом були визнані неплатоспроможними, виявив, що переважає одна з чотирьох хибних ліній поведінки керівництва установи: 1) ігнорування подій; 2) звинувачення у проблемах інших сторін; 3) прикрашення стану справ; 4) замовчування.

Для визначення рівня довіри до банків доцільно організувати в Україні систематичне обстеження домогосподарств спеціалізованими компаніями з опитування громадської думки. Можливі два варіанти: опитування на замовлення асоціацій банків або на замовлення органу нагляду за банками чи Фонду гарантування вкладів. Крім того, самі банки мають проводити опитування клієнтів, включаючи потенційних клієнтів (наприклад, за базами номерів телефонів).

У багатьох країнах опитування клієнтів є поширеною практикою. Прикладом, у США компанія Gallup опитує по телефону випадкову вибірку абонементів (від 1000 до 1500 дорослих віком від 18 років і старше, що проживають в усіх штатах) [11]. З метою забезпечення репрезентативності враховують демографічні аспекти й густоту населення за регіонами. Тривалість спостережень дає змогу виявити закономірні тенденції: через сім років після глобальної фінансової кризи в США частка американців, які довіряють банкам, залишається доволі низькою (28 %).

Аналогічне обстеження у країнах Західної Європи, найбільш вражених фінансовою кризою, також засвідчило низький рівень довіри до банків (табл. 4, 5). Особливо стрімким є послаблення довіри до банків у Іспанії та на Кіпрі (найгірші показники серед 123 обстежених країн).

На погіршення ставлення населення до банків вплинули безпрецедентні заходи з їх підтримки державою, боргова криза суверенних облігацій, скандали навколо маніпуляцій банків із ринковими ставками та курсами валют. Державні програми порятунку банків послабили впевненість учасників ринку у життєздатності навіть великих установ. Фінансування банків державою не зумовило такого очікуваного ефекту, як розширення кредитування реального сектору економіки.

Таблиця 4

Частка опитуваних, які довіряють банкам, %

Країна	2014 р.		2013 р.	2006 р. (до кризи)
	Так	Ні	Так	Так
Португалія	35	60	40	64
Ірландія	29	68	15	64
Греція	19	75	17	40
Кіпр	16	77	11	68
Іспанія	9	90	11	53

Примітка. Відповіді типу “не знаю” або “відмова” не показано.

Джерело: *Loschky J. Europeans Give Banks Little Credit / J. Loschky, J. Ray // Gallup. – 2014. – 14 Aug. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gallup.com/poll/174836/europeans-give-banks-little-credit.aspx?g_source=bank%20confidence%20EU%202014&g_medium=search&g_campaign=tiles.*

Таблиця 5

Країни з найнижчим рівнем довіри до фінансових установ у 2013 р.
(відповіді на запитання “Чи довіряєте Ви в цій країні фінансовим установам або банкам?”)

Країна	Позитивна відповідь, %	Зміна порівняно з 2012 р., в. п.
Кіпр	11	-26
Іспанія	11	-7
Ірландія	15	-1
Італія	16	-4
Греція	17	+4
Україна	21	-7
Чилі	23	-2
Словенія	25	-11
Угорщина	26	-1
Ісландія	26	+10

Джерело: *Loschky J. Europeans Give Banks Little Credit / J. Loschky, J. Ray // Gallup. – 2014. – 14 Aug. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gallup.com/poll/174836/europeans-give-banks-little-credit.aspx?g_source=bank%20confidence%20EU%202014&g_medium=search&g_campaign=tiles.*

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) не збільшує розміру компенсації за вкладами, незважаючи на значну девальвацію гривні, затримує виплати відшкодування у зв'язку з безладом в обліку вкладних операцій в окремих банках, виявленням схемних депозитних операцій (так зване подрібнення вкладів), відмовляє у виплатах, якщо має підозри щодо маніпуляцій, його гарантії не поширюються на депозити юридичних осіб. Фонд вичерпав власні ресурси для виплат за вкладами й вимушений позичати кошти в держави, а доходи від реалізації активів неплатоспроможних банків є мізерними. Водночас в Україні довіра до банків істотно послаблена не лише крахом установ, а й неадекватними діями регуляторів. Інформаційна асиме-

трія на фінансовому ринку передбачає, що схема гарантування вкладів та орган нагляду й регулювання запобігають кризі на рівні системи або окремих банків. Виникають претензії на адресу НБУ з боку вкладників: регулятор не попередив банкрутства банків, не повідомив ринок про надмірні ризики в їхній діяльності. Оприлюднення інформації про санкції, застосовані регулятором до банків, не передбачено законом, а вповноважені особи НБУ мають нести відповідальність за ефективність з нагляду за банками.

Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року [12] передбачає, що ефективність реформ буде забезпечено шляхом очищення від “баласту” та проблемних установ, відновлення і посилення довіри до гравців ринку, стимулювання розвитку, прозорості й конкуренції в усіх сегментах, забезпечення рівноправності учасників фінансового сектору. На наш погляд, очищення банківської системи не повинно призводити до зниження довіри до банків, формування очікувань у населення нових крахів великих і малих банків. Це створює в суспільстві небажану атмосферу невпевненості й паніки.

Водночас новація НБУ щодо кластеризації банків, оприлюднена в листопаді 2015 р. [13], може суперечливо вплинути на рівень довіри до банків, які поділено на п'ять кластерів: ринкові (43 банки), кептивні (12), неактивні (14), схемні (9) та ризикові (14 банків). Ринкові банки – це ті, котрі ведуть класичний банківський бізнес і не були помічені у підозрілих угодах. Кептивні банки обслуговують лише власників і цілком залежать від них. Схемні банки створені суто для операцій із введення або виведення капіталів і відмивання грошей. Ризикові банки, відповідно, займаються ризиковою діяльністю. Неактивні банки створювалися або купувалися під перепродаж і фактично не функціонують. Конкретні назви банків у кластерах НБУ не вказано, проте відома доля кожної з трьох останніх банківських категорій: неактивним банкам запропонують знайти інвесторів і продати свої структури або самостійно закритися; ризикові та схемні банки ліквідуватимуться за ініціативою Національного банку. Кептивним банкам запропоновано об'єднатися з ринковими банками. Ринкові банки регулятор зобов'язав розробити бізнес-моделі подальшої діяльності й подати йому. Визнати неплатоспроможними і вводити тимчасові адміністрації будуть лише у схемних банках, стосовно котрих ведуться кримінальні розслідування. В усіх інших найближчим часом почнуться інспекційні перевірки. НБУ не розкриває переліку таких банків, що породжує невизначеність для вкладників та інших кредиторів малих банків.

Така кластеризація, на нашу думку, надсилає хибні сигнали ринку. По-перше, потребує уточнення поняття “кептивний банк”, яке в зарубіжних джерелах тлумачиться як установа, котра на 100 % є дочірньою структурою або фактично належить їй, розташована зазвичай в юрисдикції пільгового оподаткування, виконує функції банку лише в інтересах однієї юридичної особи та її клієнтів і постачальників [14], а сам термін не має негативного значення. На думку автора, будь-який вітчизняний банк з місцевим капіталом великою мірою працює за моделлю кептивної установи. По-друге, нагляд на підставі ризиків передбачає визначення їхнього профілю і рівня та впливу потенційного дефолту банків на системну стабільність. Тому диференціація

ресурсів нагляду необхідна саме за масштабами системного ризику, а не за рівнем кептивності. Доцільно здійснювати кластеризацію банків із поділом за рівнем системної важливості, моделлю бізнесу, а всередині таких кластерів – диференціацію за рівнем ризику.

Урегулювання неплатоспроможного банку в Україні зазвичай потребує, щоб ФГВФО сплачував компенсацію вкладникам, а банк було ліквідовано. Зокрема, стосовно банку “Дельта” учасники ринку та вкладники очікували на націоналізацію, оскільки визнання цього банку системно важливим відбулося майже напередодні його оголошення неплатоспроможним. Подальша ліквідація банку дає сигнал для учасників ринку про можливі банкрутства інших системно важливих банків. Також знижується впевненість учасників ринку в ефективному надгляді за банками, посилюється розчарування у спроможності ФГВФО попередити банкрутство банків. Санація банківського сектору, на думку автора, не може спрямовуватися на виведення слабких банків із ринку, якщо відбувається системна криза. Більшість банків послаблена внаслідок комбінації екзогенних факторів (зокрема погіршення платоспроможності позичальників і панічні настрої вкладників та інвесторів). Необхідні радикальні заходи з метою оздоровлення вітчизняних банків шляхом скорочення проблемних активів (списання безнадійних активів, продаж прострочених кредитів, реалізація прав кредиторів), що сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості.

Відновлення довіри до банків, на нашу думку, забезпечить комплекс заходів у межах загальнонаціональної програми реабілітації банківського сектору. В Україні вже розпочали запроваджувати регулятивні вимоги до стандартів корпоративного управління, включаючи відповідальність членів наглядової ради та правління банків за їх банкрутство, проте досі не завершено жодного розслідування і не винесено вироку суду винним особам. Слід посилити регулятивні вимоги до розкриття інформації про діяльність банків, а саме: значень усіх економічних нормативів з доступними поясненнями для широкого загалу, підтвердження міцного фінансового стану реальних власників банків. Доцільно підвищити загальну культуру управління ризиками, включаючи запровадження рівня прийнятності ризиків, що встановлює наглядова рада, перебудувати системи матеріального стимулювання банкірів на досягнення довгострокових, сталих прибутків, не допускаючи прийняття надмірного ризику. Вдосконалені стандарти управління ризиками мають затвердити системно важливі банки, зокрема слід ввести обмеження концентрації ризику в кредитуванні та ресурсній базі, залежність від рефінансування НБУ, граничне співвідношення коштів фізичних осіб і регулятивного капіталу. Необхідно запровадити обов’язкову емісію великими банками облігацій, котрі конвертуються у статутний капітал банку в разі зниження адекватності капіталу. В кожному банку повинні проводитися активний моніторинг та врегулювання скарг клієнтів, регулярне опитування потенційних і наявних клієнтів. Доцільно запровадити практику підготовки доповідей за результатами аналізу банкрутства великих банків та адекватності заходів державних органів.

Список використаних джерел

1. *Stiglitz J. E.* A crisis of confidence / J. E. Stiglitz // The Guardian. – 2008. – 22 Oct. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2008/oct/22/economy-financial-crisis-regulation>.
2. *Diamond D.* Bank runs, deposit insurance, and liquidity / D. Diamond, P. Dybvig // Journal of Political Economy. – 1983. – Vol. 91. – P. 401–419.
3. *Diamond D. W.* Banks and Liquidity Creation: A Simple Exposition of the Diamond-Dybvig Model / D. W. Diamond // Economic Quarterly. – 2007. – Vol. 93, № 2. – P. 189–200.
4. *Caprio G., Jr.* Banking Crises / G. Caprio, Jr., P. Honohan [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.williams.edu/Economics/wp/caprioBankingCrises.pdf>.
5. *Басадзе К. М.* Відновлення довіри до банківської системи: міф чи реальність / К. М. Басадзе // Фінансовий простір. – 2015. – № 1 (17) – С. 18–22.
6. *Коваленко М. О.* Роль довіри у процесі формування банківських заощаджень / М. О. Коваленко // Економіка. Фінанси. Право. – 2014. – № 8. – С. 3–6.
7. *Сомик А. В.* Підвищення рівня довіри до банків України / А. В. Сомик // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2014. – № 38. – С. 250–257.
8. *Турчин Л. Є.* Теоретичні аспекти формування довіри до банківської системи / Л. Є. Турчин // Економіка та держава. – 2012. – № 12. – С. 90–92.
9. A confidence Crisis? Restoring trust in financial services / ed. by J. Springford. – L. : Social Market Foundation, 2011. – 132 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.smf.co.uk/wp-content/uploads/2011/07/Publication-A-Confidence-Crisis-Restoring-trust-in-financial-services.pdf>.
10. *Любіч О. О.* Надійність кредитних рейтингів для прогнозування дефолтів банків / О. О. Любіч, Г. П. Бортніков // Наукові праці НДФІ. – 2015. – № 1 (70). – С. 96–108.
11. *Loschky J.* Europeans Give Banks Little Credit / J. Loschky, J. Ray // Gallup. – 2014. – 14 Aug. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gallup.com/poll/174836/europeans-give-banks-little-credit.aspx?g_source=bank%20confidence%20EU%202014&g_medium=search&g_campaign=tiles.
12. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : затв. постановою Правління Національного банку України від 18.06.2015 № 391 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297>.
13. Керівництво Національного банку провело зустріч з групою середніх та дрібних банків : прес-реліз // Національний банк України. – 2015. – 11 листоп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=23583382&cat_id=55838.
14. Captive bank // BusinessDictionary.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businessdictionary.com/definition/captive-bank.html#ixzz3tU3cFeU0>.